

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Journal of Early Christian Studies, τόμ. 29, τεύχ. 4 (2021)

Τὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο γιὰ τὸ 2021 τεύχος τῆς περιοδικῆς σειρᾶς τῆς Βορειο-αμερικανικῆς Ἑταιρείας Πατρολογικῶν Μελετῶν ἀνοίγει μὲ ἓνα σημείωμα τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἔκδοσης Stephan Shoemaker ἀφιερωμένο στὴ μνήμη τῆς Elisabeth Clark, ἐμβληματικῆς μορφῆς τῶν σπουδῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Ὑστερη Ἀρχαιότητα ποῦ πρόσφατα ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἀκολούθως, ἡ πρώτη κατὰ σειράν μελέτη τοῦ Travis W. Proctor, ποῦ φέρει τὸν τίτλο: “A Cartography of Kinship: Domestic Space, Tomb Cult, and the Re-Mapping of Ephesus in the Acts of John” [σσ. 463-493], καταπιάνεται μὲ τὸ ἀπόκρυφο κείμενο τῶν *Πράξεων Ἰωάννου*. Γιὰ πολλὰ χρόνια οἱ εἰδικοί μελετητὲς ἔκριναν τὴ συγκεκριμένη κειμενικὴ πηγὴ ὡς μὴ ἀξιόπιστη ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀνίχνευση τῶν Χριστιανικῶν ἀπαρχῶν στὴν πόλη τῆς Ἐφέσου. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐνίσχυε ἡ ὑπαρξὴ κάποιων ἱστορικῶν ἀνακριβειῶν ποῦ περιέρονται στὸ ἐν λόγω κείμενο, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης κατέστρεψε τὸν περικαλλῆ ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος, τὴ στιγμὴ ποῦ εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι τὸ ὀριστικὸ κλείσιμο τοῦ ναοῦ ἐπῆλθε μόνο στὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. Ὁ σ. ὡστόσο ἀφήνει κατὰ μέρος τὸ ζήτημα τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας καὶ ἐξετάζει τὴν ἐπινοητικὴ διάσταση τοῦ κειμένου, δηλαδὴ τὸν βαθμὸ κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ *Πράξεις Ἰωάννου* ἀνασχηματίζουν καὶ ἀναχωροθετοῦν φαντασιακὰ τοὺς τόπους λατρείας μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ἐφέσου. Βασικὴ θέση τῆς μελέτης ἀποτελεῖ ὅτι ἀναδεικνύονται μέσα ἀπὸ τὸ κείμενο οἰκιστικοὶ καὶ ἐκτὸς ἀστικοῦ ἱστοῦ χώροι ὡς ἰδανικὲς τοποθεσίες γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τῆς χριστιανικῆς λατρείας σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ δημόσιου χαρακτῆρα κτήρια πολυθεϊστικῆς λατρείας, ὅπως ὁ περιφημὸς ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος. Μέσα ἀπὸ μία τέτοια προοπτικὴ, οἱ *Πράξεις Ἰωάννου* οἰκοδομοῦν μία νέα Χριστιανικὴ χαρτογράφηση τῆς πόλης, κατὰ τὴν ὁποία δίδεται ἰδιαίτερη ἔμφαση στὶς λειτουργικὲς τελετὲς ποῦ λαμβάνουν χώρα στοὺς χριστιανικοὺς οἴκους ἀλλὰ καὶ στοὺς χώρους ταφῆς ἐκτὸς πόλεως, ποῦ ὑπογραμμίζουν τοὺς δεσμοὺς συγγενείας στὶς πρώιμες Χριστιανικὲς κοινότητες καὶ τὸν τρόπο δημιουργίας τοῦ χριστιανικοῦ χώρου στὴν Ἐφεσο τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητος.

Ἡ ἐπόμενη μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο: “Commotion, Rebellion, and War: Eusebius of Caesarea’s Narrative of Jewish Revolts against Roman Rule in His *Ecclesiastical History*” [σσ. 495-523] εἶναι τοῦ Karl Heiner Dahm καὶ ἐστιάζει στὶς Ἰουδαϊκὲς ἐξεγέρσεις ἐνάντια στὴ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία, ὅπως αὐτὲς ἀποτυπώθηκαν στὴν *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* τοῦ Εὐσεβίου, ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα ποῦ διέπει τὴν ἐργασία εἶναι ὅτι ἀφηγηματικὴ στρατηγικὴ ποῦ υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὸν Χριστιανὸ ἐπίσκοπο δὲν ἀποσκοποῦσε μόνο σὲ μία θεολογία τῆς ἀντικατάστασης (τοῦ παλαιοῦ ἀπὸ τὸν νέο Ἰσραήλ), ἀλλὰ ἐμπεριείχε μία ἐγγενῆ πολιτικὴ διάσταση.

ή όποία δέν ἔχει ἐπαρκῶς ἀναδειχθεῖ ἕως τώρα. Ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Εὐσέβιος μὲ προσοχή ἐπέλεξε καί μὲ μαεστρία ἐπεξεργάσθηκε τῖς ἱστορικῆς ἀφηγήσεις τοῦ Ἰωσήπου μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ προβάλλει τοὺς Ἰουδαίους ὡς διαβόητους παραβάτες τῆς *Pax Romana*, σὲ ἀντιδιαστολή μάλιστα μὲ τοὺς Χριστιανούς, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν ἐπίσκοπο τῆς Καισαρείας ὑπῆρξαν πάντοτε ὑπάκουοι καί νομοταγεῖς πολῖτες ἔναντι τῆς Ρώμης καί τοῦ Αὐτοκράτορα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ Εὐσέβιος ἀποσκοποῦσε στὸν ἀπόηχο τῆς λήξεως τοῦ Μεγάλου Διωγμοῦ νὰ ἀντικρούσει τῖς παραδοσιακῆς ἀλλὰ καί τῖς σύγχρονες του προκαταλήψεις κατὰ τῶν Χριστιανῶν καί ἀντ' αὐτῶν νὰ παρουσιάσει τοὺς Ἰουδαίους ὡς βασικούς ἐκπροσώπους μιᾶς ἀντι-Ρωμαϊκῆς διάθεσης. Ἐπιπλέον, ἡ ἀναχρονιστικὴ περιγραφή τῶν διαρρηγμένων Ρωμαιο-ιουδαϊκῶν σχέσεων ἐξυπηρετοῦσε τὸ ἀφήγημά του γιὰ μίαν μελλοντικὴν χριστιανικὴν αὐτοκρατορία, στὴν ὁποία οἱ Ἰουδαῖοι δέν θὰ ἀποτελοῦσαν παρὰ ἓνα ἀπολίθωμα τοῦ παρελθόντος, ἀσύμβατο μὲ τὴν καινούργια διαμορφούμενη πολιτικὴ καί θρησκευτικὴ πραγματικότητα.

Ἀπὸ τῖς βραχώδεις ἐρήμους τῆς Παλαιστίνης στὰ πυκνὰ δάση τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης μᾶς μεταφέρει ὁ Tarmo Toom μὲ τὴ μελέτη του: “Ulfiila’s Creedal Statement and Its Theology” [σσ. 525-552], ἡ ὁποία ἐστιάζει στὸν ὁμολογιακὸ προσανατολισμὸ τοῦ Οὐλφίλα, τοῦ πρώτου Γότθου ἐπισκόπου ποὺ ἔζησε τὸν 4ο αἰ., δηλαδὴ κατὰ τὴν περίοδο τῶν Ἀρειανικῶν ἐρίδων. Ἀπὸ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Οὐλφίλα διασώζεται σὲ ἐκτενῆ μορφή –ἐκτὸς ἀπὸ κάποινα ἀποσπάσματα τῆς μετάφρασης τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὰ Γοτθικά– μίαν μόνον ὁμολογία πίστεως, ἡ ὁποία κατεγράφη ἀπὸ τὸν μαθητὴ του Αὐξέντιο, ἐπίσκοπο Δοροστόλου. Πρόκειται γιὰ ἓνα σχετικὰ συνεπτυγμένο ὁμολογιακὸ κείμενο μὲ ὀρισμένα κενὰ στὶς διατυπώσεις, ἐνῶ παραμένει δύσκολη ἡ ἀναδόμηση τοῦ καταληκτικοῦ μέρους. Ἐξ αἰτίας τῆς συντομίας ἀλλὰ κυρίως λόγῳ τοῦ δευτερογενοῦς ἀλλὰ καί ἀντιθετικοῦ χαρακτῆρα τῶν πληροφοριῶν ποὺ διασώζονται ἀναφορικὰ μὲ τὸ πρόσωπο καί τὴ θεολογία τοῦ Οὐλφίλα –ἀπὸ τὸν ἑτεροουσιανὸ Φιλοστόργιο, τὸν ὁμοιανὸ Αὐξέντιο ἀλλὰ καί τοὺς ὁμοουσιανούς συνοπτικούς ἱστορικούς Σωκράτη, Σωζομένο καί Θεοδώρητο– ἡ ὁμολογία πίστεως τοῦ Οὐλφίλα ἐπιδέχεται διάφορων ἐρμηνειῶν. Ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι, παρὰ τὴν ὑποψία κάποιου εἴδους ὑποταγῆς τοῦ Λόγου στὸν Πατέρα ποὺ μπορεῖ νὰ ἀνιχνευθεῖ στὴν ὁρολογία, ἡ τριαδολογία τοῦ Γότθου ἐπισκόπου δέν ἐντάσσεται στὶς γνωστὲς φιλο-αρειανικῆς εἴτε ὁμοιανῆς, εἴτε ἑτεροουσιανῆς τριαδικῆς προσεγγίσεις. Ἀντίθετα ὁ Οὐλφίλας φαίνεται σὲ γενικῆς γραμμῆς νὰ ἀκολουθεῖ τῖς βασικῆς θέσεις περὶ ὑποταγῆς ποὺ συναντᾶ κανεῖς καί στὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, μᾶλλον δηλαδὴ ἐντάσσεται στὴν κατηγορία τῶν μετριοπαθῶν ὁμοιουσιανῶν.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τῆς Blake Leyerle μὲ τίτλο: “The Voices of Others in Egeria’s Pilgrim Narrative” [σσ. 553-578], ἡ ὁποία ἐξετάζει τὸ προσκυνηματικὸ ἡμερολόγιο τῆς Ἐγερίας μέσα ἀπὸ μίαν ἀφηγηματικὴ σκοπιὰ. Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς περιγραφῆς τοῦ προσκυνηματικοῦ ταξιδιοῦ τῆς Ἐγερίας στοὺς Ἁγίους Τόπους κατὰ τὸν 4ο αἰ. εἶναι ἡ συχνὴ παράθεση αὐτολεξεῖ ἀποσπασμάτων. Ἄντὶ νὰ συνοψίσει τῖς πληροφορίες ποὺ συνέλεγε ἀπὸ ντόπιους μοναχοὺς καί ἐπισκόπους, ἡ Ἐγερία παραθέτει αὐτοῦσια τὰ λόγια τους. Καταγράφει ἐπίσης τὸ τοπικὸ ἡχόχρωμα, περιγράφοντας τῖς ἀναρθρες κραυγῆς τοῦ τοπικοῦ πληθυσμοῦ καί

μεταγράφοντας αυτούσιες ελληνικές λέξεις. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ ἡχητικὸ ἀμάλαγμα, ἡ ἴδια ἢ φωνὴ τῆς Ἑγερίας ἀναδύεται εἴτε στὰ ἀποσπάσματα τῶν διαλόγων ποὺ συμμετέχει ἢ ἴδια εἴτε ὅταν ὡς ἀφηγήτρια ἀπευθύνεται στοὺς ἀναγνώστες τῆς. Ἡ σ. ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀφηγηματικὴ αὐτὴ στρατηγικὴ, παρ' ὅλο ποὺ ὑπονοεῖ πιστὴ μεταγραφὴ διαλόγων, οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖ ἓνα μιμητικὸ ὄχημα μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἡ Ἑγερία προσπαθεῖ ἀναδείξει τὸν ἐξέχοντα ρόλο τοῦ ἀφηγητῆ μέσα στὸ κείμενο ἀλλὰ τῆς ἰδίας τῆς Ἑγερίας ἔναντι τῶν συμμοναστριῶν τῆς, στὶς ὁποῖες κατὰ βᾶσιν ἀπευθύνεται.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Todd S. Berzon στὴ μελέτη τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλο: “Between Presence and Perfection: The Protean Creed of Early Christianity” [σσ. 579-606] καταπιάνεται μὲ τὶς πρῶμες χριστιανικὲς ὁμολογίες πίστεως. Ὁ σ. ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναλύσει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς τῆς Ὑστερῆς Ἀρχαιότητος συνέλαβαν τὴν ἰδέα τῶν βαπτισματικῶν ὁμολογιῶν πίστεως ὡς ἐκφραστικῶν ἀντικειμένων. Καθὼς ἐπιχειροῦσαν νὰ ἐξηγήσουν τὸ συγκεκριμένο θεολογικὸ νόημα τῆς ὁμολογιακῆς καὶ συμβολικῆς γλώσσας, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῶν 4ου, 5ου καὶ 6ου αἰώνων ἀνέπτυξαν ἓνα συμπληρωματικὸ λόγο ἀναφορικὰ μὲ τὸ σύμβολο ὡς ἱερὸ ἀντικείμενο μὲ ξεχωριστὲς ιδιότητες καὶ χαρακτηριστικὰ. Πράγματι, τὸ συμβολικὸ κείμενο δὲν ἦταν ἓνα ὁποιοδήποτε συνηθισμένο ἀντικείμενο· τοῦναντίον, ἀποτελοῦσε μίαν ἰσχυρὴ, τέλεια καὶ ὀλοκληρωμένη ὁμολογία πίστεως, ποὺ μπορούσε διαθέτει ἀκόμη καὶ φυσικὴ παρουσία.

Ἡ τελευταία τοῦ τεύχους μελέτη μὲ τίτλο: “Singers Silently Speaking: Psalmist in Inscriptions from Late Antique Middle Egypt” [σσ. 607-636] ἀνήκει στὸν Arkadiy Avdokhin καὶ ἐξετάζει τὴν ὑμνολογία καὶ τὴν ψαλτικὴ ἀπόδοση τῶν ὕμνων κατὰ τὴν Ὑστερὴ Ἀρχαιότητα. Ἡ ὀπτικὴ τοῦ σ. θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ καινοτόμα, δεδομένου ὅτι προσεγγίζει τὸ ζήτημα τῆς κοινωνικῆς καὶ διαχειριστικῆς θέσεως τῶν ψαλμωδῶν στὶς μοναστικὲς κοινότητες τῆς Αἰγύπτου μέσα ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ἐπιγραφικῆς τους αὐτοπαρουσίασης. Ὁ Ρῶσος μελετητῆς ἐστιάζει στὶς Κοπτικὲς ἐπιγραφές, εἴτε ζωγραφισμένες εἴτε χαραγμένες, ποὺ ἄφησαν οἱ ἴδιοι οἱ ψαλμωδοὶ στοὺς τοίχους τοῦ μοναστικοῦ συγκροτήματος τοῦ ἀββᾶ Ἀπολλῶ στὸ Μπαουῖτ. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐξερεύνηση τῶν ιδιαίτερων χαρακτηριστικῶν, τῆς ὁρατότητας, τῆς θέσης ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναπαράστασης αὐτῶν τῶν ἐπιγραφῶν, ὁ σ. ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναδείξει τὶς κοινωνικὲς προεκτάσεις τῆς ἀναμνηστικῆς τους χρήσεως.

Τέλος τὸ τεῦχος ὀλοκληρώνεται μὲ τὶς καθιερωμένες βιβλιοκρισιές μονογραφικῶν, οἱ ὁποῖες καταπιάνονται μὲ διάφορες θεματικὲς τοῦ πρῶμου Χριστιανισμοῦ.

Journal of Eastern Christian Studies, τόμ. 73, τεύχ. 3-4 (2021)

Τὰ δύο τελευταία τεύχη τοῦ 73ου τόμου τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τοῦ Ἰνστιτούτου Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τοῦ Nijmegen τῆς Ὀλλανδίας ξεκινοῦν μὲ τὴ μελέτη: «Les conceptions anthropologiques de Grégoire Palamas et de Georges Gémiste Pléthon: Un débat sur le rôle de l'homme dans l'univers» [σσ. 139-158], ποὺ συνέγραψε ἡ Tatiana Senina καὶ καταπιάνεται μὲ τὴν ἀνθρωπολογικὴ θεώρηση δύο ἐμβληματικῶν

ὅσο και ἀντικρουόμενων μορφῶν τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων τῆς ὕστερης Παλαιολόγειας περιόδου: τοῦ ἡσυχαστῆ Γρηγορίου Παλαμᾶ και τοῦ φιλοσόφου Πλήθωνα Γεμιστοῦ. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ σ. ἐξετάζει και ἀναλύει τις προσεγγίσεις τῶν δύο βυζαντινῶν συγγραφέων ὅσον ἀφορᾶ τὸν ἄνθρωπο ὡς προῖον τῆς θείας δημιουργίας, τὴν ἀποστολή του πάνω στὴ γῆ, τὰ πάθη και τις ἀρετές του ἀλλὰ και τὴν οὐσία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸν ρόλο τῆς συνείδησης, τὴν ἀντίληψη περὶ Θεοῦ κ.ἄ. Οἱ διαφορετικές θεωρήσεις τοῦ ἡσυχαστῆ ἀρχιεπισκόπου και τοῦ ἀρχαιολάτρη φιλοσόφου ἀνταντακιοῦν και ἀναδεικνύουν τὸν ρόλο τῆς ἀσκητικῆς πρακτικῆς ἔναντι τῆς ἀναζήτησης τῆς ἐγκοσμίου γνώσεως, πρακτικῆς ποὺ διαμόρφωσε τὸ θεολογικὸ ρεῦμα τοῦ Ἠσυχασμοῦ σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴ διανοητικὴ ἀναζήτηση γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ Θεοῦ ποὺ πρέσβευε ὁ Πλήθων, ποὺ φαίνεται ὡστόσο νὰ εἶναι περισσότερο προσφιλὴς στὸν νεωτερικὸ ἄνθρωπο.

Στὴν Νίσιβη τοῦ 11ου αἰ. μᾶς μεταφέρει ἡ ἐπόμενη μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο: “*They are Called Enemies of the Truth for the Magnitude of their Lie: Literary Strategies for Re-Framing the Confessional Borders in Elijah of Nisibis’ Kitāb al-Burhān ‘alā Ṣaḥīḥ al-Īmān*” [σσ. 159-190] τοῦ Catalin-Stephan Popa. Ὁ σ. ἐστιάζει τὸ ἐρευνητικὸ του ἐνδιαφέρον σὲ ἓνα ἐλάχιστο γνωστὸ ἔργο τῆς Συρο-ανατολικῆς παράδοσης, στὴν *Ἀπόδειξη τῆς ὁρθότητος τῆς πίστεως*, ἀπολογητικὸ χαρακτηριστὴρα πραγματεία στὴν ἀραβικὴ γλῶσσα ποὺ ἀνήκει στὸν Ἡλία, ἐπίσκοπο Νισίβεως. Ἡ προσπάθεια τοῦ νεστοριανοῦ ἐπισκόπου νὰ καταρρίψει τις δογματικὲς διδασκαλίαι τῶν ἀνταγωνιστικῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴ του κοινότητα χριστιανικῶν ὁμολογιῶν χαρακτηρίζει τὸ περιεχόμενον τῆς ἐν λόγω πραγματείας. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Ἡλίας Νισίβεως προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσει ὡς αἰρετικούς τόσο τοὺς ἀντι-χαλκηδόνιους μονοφυσίτες ὅσο και τοὺς χαλκηδόνιους μελχίτες. Ἀξιοσημείωτο παραμένει τὸ γεγονός ὅτι στὸ ἔργο δὲν ὑπάρχει καμία νύξη γιὰ τὴ θέση τῶν νεστοριανῶν χριστιανῶν στὸ χαλιφάτο τῶν Ἀββασιδῶν.

Στὴ γεωγραφικὴ περιοχή τῆς Μέσης Ἀνατολῆς παραμένει θεματικὰ και ἡ ἐπόμενη κατὰ σειράν μελέτη μὲ τίτλο: “*Bar Hebraeus on Evil: Christian Philosophy between Arabic Neoplatonism and Islamic Theology*” [σσ. 191-218] τοῦ Fedor Benevich και πιὸ συγκεκριμένα στὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ γνωστοῦ Συρο-ορθόδοξου ἐπισκόπου και ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέα Βαρεβραίου, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὸν 13ο αἰ. Ὁ σ. ἐπιχειρεῖ νὰ καταδείξει τὴν προσπάθεια τοῦ χριστιανοῦ θεολόγου και φιλοσόφου νὰ συνταιριάζει τὴν νεοπλατωνικὴ ἐμπνεύσεως φιλοσοφία τοῦ Ἀβικένα σχετικὰ μὲ τὸ καλὸ και τὸ κακὸ μὲ τις ἠθικὲς θεωρίες τῆς σύγχρονης Ἰσλαμικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, συνδυάζοντάς τες ταυτόχρονα μὲ ὕλικὸ ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ Χριστιανικὲς πηγές. Ὁ σ. καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Βαρεβραῖος ἀποτελεῖ ἓνα ἔξοχο δεῖγμα φιλοσοφικοῦ συγκρητισμοῦ στὴ Χριστιανικὴ σκέψη τοῦ 13ου αἰ.

Ἡ Vevian Zaki ὑπογράφει τὴν ἐπόμενη μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο: “*From a Pilgrim to a Resident: The Marginalia of Yuwākīm al-Ghazzī in the Manuscripts of Mt. Sinai*” [219-262], ἡ ὁποία καταγίνεται μὲ τις σημειώσεις περιθωρίου (*marginalia*) τῶν Χριστιανικῶν ἀραβικῶν χειρογράφων τῶν νεωτέρων χρόνων ποὺ βρίσκονται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ ἐρευνητριά ἐξετάζει τις σημειώσεις ἐνὸς σώματος 21 χειρογράφων ποὺ καταγράφηκαν ἀπὸ τὸν ἱερέα

Ίωακείμ al-Ghazzī μεταξύ τῶν ἐτῶν 1534-1538. Μέσα ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ὕλικό, ἢ Zaki εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνασυνθέσει τὴν προσωπικότητα τοῦ al-Ghazzī, τὸ οἰκογενειακό του ὑπόβαθρο καὶ τὶς διασυνδέσεις του μὲ διάφορες περιοχές. Παράλληλα γίνεται μία προσπάθεια σύγκρισης τοῦ ὕφους, τῆς δομῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρα τῶν σχολίων τοῦ Ίωακείμ μὲ ἄλλα σχόλια ποὺ βρίσκονται στὰ περιθώρια τῶν συγκεκριμένων χειρόγραφων, ὥστε νὰ καταδειχθοῦν ὁμοιότητες καὶ ἰδιαιτερότητες μεταξύ τῶν γραφῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Λίγο πρὶν νότια ἀπὸ τὴ Χερσόνησο τοῦ Σινᾶ, στὴν περιοχή τῆς Αἰθιοπίας, μᾶς μεταφέρει ὁ Leonardo Cohen μὲ τὴ μελέτη του μὲ τίτλο: “Jesuit and Ethiopian Interpretations of the Woman of the Apocalypse: The Church and the Virgin Mary” [σσ. 263-290]. Ἡ ἐπαφὴ τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν μὲ τὸν Χριστιανισμό τῆς Αἰθιοπίας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἶχε ὡς σκοπὸ τὸν προσηλυτισμὸ τῆς ἀρχέγονης αὐτῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Ἡ μελέτη ἐστιάζει στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἐρμήνευσαν οἱ Ἰησοῦιτες ἱεραπόστολοι ἀπὸ τὴ μία καὶ ἡ τοπικὴ Χριστιανικὴ κοινότητα ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ πρόσωπο τῆς γυναίκας στὸ βιβλίον τῆς Ἀποκάλυψης ὅσον ἀφορᾷ τὴν Παρθένο Μαρία. Ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῶν Ἰησοῦιτῶν ἔβλεπε μία διακριτὴ γραμμὴ σύνδεσης μεταξύ τῆς Ἰουδίθ, τῆς γυναίκας τῆς Ἀποκάλυψης, καὶ τῆς Παρθένου Μαρίας, εἰσάγοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν καινούργιες σημειολογικὲς προεκτάσεις σὲ συγκεκριμένα βιβλικὰ χωρία καὶ προτείνοντας νέους τρόπους εἰκονικῆς ἀναπαράστασης τῆς Θεοτόκου. Ἡ προσπάθεια αὐτῆ, παρ’ ὅτι γνώρισε τὴν ἐχθρικὴ στάση τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας, ἢ ὅποια ἔβλεπε δικαιολογημένα τὴ δράση τῶν Ἰησοῦιτῶν ἀνταγωνιστικά, ἐν τούτοις φαίνεται πὼς ἐπηρέασε ἔμμεσα τὴ μεταγενέστερη χριστιανικὴ γραμματεία στὰ Αἰθιοπικὰ καὶ ἄφησε τὰ σημάδια τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς παρουσίας στὴν περιοχή, ἀκόμη καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τῶν Ἰησοῦιτῶν.

Ἡ τελευταία μελέτη τοῦ τόμου ὑπὸ τὸν τίτλο: “Mary as *Mediatrix*: André Scrima’s Contribution to the Mariological Chapter of *Lumen Gentium*” [σσ. 291-316] ἀνήκει στὸν φέρελπι Ρουμάνο θεολόγο Viorel Coman καὶ ἐξετάζει τὴ συνεισφορά τοῦ συμπατριώτη του καὶ ἰδιαίτερου γραμματέα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγορα, τοῦ π. André Scrima (1925-2000) στὴ θεολογικὴ παραγωγή τῆς Β’ Βατικανῆς Συνόδου, στὴν ὁποία ὁ τελευταῖος εἶχε συμμετάσχει ὡς προσωπικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ Πατριάρχου. Μὲ βάση ἀδημοσίευτο καὶ ἀμελέτητο ἀρχεῖακὸ ὕλικό, ὁ σ. καταφέρει νὰ σκιαγραφήσει τὴν οὐσιαστικὴ συμβολὴ τοῦ πατρὸς Scrima στὶς θεολογικὲς συζητήσεις κατὰ τὸ διάστημα μεταξύ Σεπτεμβρίου καὶ Ὀκτωβρίου τοῦ 1964, δηλαδὴ λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴ δημοσίευση τοῦ δογματικοῦ κειμένου *Lumen gentium*. Καταδεικνύεται ὅτι ὁ André Scrima διαδραμάτισε οὐσιαστικὸ ρόλο στὸν μετριασμὸ τῆς χρήσεως τοῦ εὐαίσθητου θεολογικὰ ὄρου *mediatrix*, δηλαδὴ μεσίτρια, γιὰ τὴ Θεοτόκο Μαρία ἀπὸ τὰ μέλη τῆς συνόδου καὶ στὴν ἐπικύρωση τῆς λελογισμένης χρήσεώς του στὸ πλαίσιο τῆς λειτουργικῆς εὐσέβειας.

Ὁ τόμος ὁλοκληρώνεται μὲ τὶς καθιερωμένες ἐνόητες ἀναφορικὰ μὲ τὶς βιβλιοκρισίες καθὼς καὶ τὶς νέες ἐκδόσεις μονογραφιῶν ποὺ ἄπτονται τῆς θεματικῆς τῶν Ἀνατολικῶν Χριστιανικῶν Σπουδῶν.